O‘ZBEK GAZETA MATNLARIDA METAFORANING STILISTIK VAZIFALARI

Lolayeva Gulniso Geldiyorovna
Filologiya fanlari boyicha
falsafa doktori (Phd),
Qo‘ng‘irot tuman 31-sonli maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada metafora ishlatilishining stilistik vazifalari o‘zbek gazeta matnlarida misollar bilan bilan korsatib berilgan.
Kalit so‘zlar: lisoniy metafora, metaforik kontekst, ommaviy axborot vositalari, mualliflik bahosi, obraz, real material.

Аннотация. В данной статье на примерах показаны стилистические функции использования метафор в узбекских газетных текстах.
Ключевые слова: языковая метафора, метафорический контекст, средства массовой информации, авторская оценка, образ, реальный материал.

Annotation. In this article, the stylistic functions of the use of metaphors in Uzbek newspaper texts are shown with examples.
Key words: language metaphor, metaphorical context, media, author`s assessment, representation, authentic material.

Metaforalar gazeta matnlarida ko‘plab stilistik funksiyalarni bajaradi. Ulardan birinchisi – obrazlilik yaratish bo‘lib, bu orqali quruq faktlardan iborat bo‘lishi mumkin bo‘lgan axborot matni badiiy va ta’sirchan tus oladi. Ikkinchidan, metafora orqali baholovchanlik – ya’ni, muallifning hodisaga nisbatan subyektiv munosabati ifodalanadi. Uchinchi vazifasi - emotsional ta’sir berishdir. Masalan, “siyosiy bo‘ron”, “iqtisodiy shamol”, “ma’naviyat qalqoni” kabi metaforalar yordamida hodisalar bo‘yicha o‘quvchida muayyan hissiy holat vujudga keltiriladi. To‘rtinchi vazifa – e’tiborni jalb qilish. Ayniqsa, sarlavhalarda ishlatilgan metaforalar o‘quvchining matnga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Misol uchun, “Iqtisodiyot lokomotivi harakatga tushdi” sarlavhasi orqali voqea o‘quvchiga dinamik, faol jarayon sifatida yetkaziladi. Bu metafora bir vaqtning o‘zida ham baholovchanlik, ham obrazlilik, ham kommunikativ kuchni o‘zida mujassamlashtiradi[1].

Gazeta matnlaridagi metaforalarni semantik va tematik mezonlarga ko‘ra guruhlarga ajratish orqali ularning funksional yukini chuqurroq anglash mumkin. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek gazeta matnlarida ishlatilgan metaforalar asosan quyidagi toifalarga bo‘linadi:

[1]Мамажонов А.Н. Ўзбек матбуот тилида образлилик воситалари. – Тошкент: Университет нашриёти, 2015. – Б.13-14.

1. Tabiatga oid metaforalar: “Kelajak nuri”, “Zamon daryosi”, “Ijtimoiy shamol” – bu toifadagi metaforalar voqealarni tabiiy hodisalarga qiyoslab obrazli ifodalashga xizmat qiladi. [UzA, 24-avgust, 2023-yil].

2. Tarixiy-milliy obrazlar: “Temur jasorati”, “Amirlik salobati”, “Qahramon yuragi” – xalq tarixidagi shaxslar bilan bog‘liq bo‘lib, madaniy xotira komponenti kuchli.[Xalq so‘zi, 9-aprel, 2021-yil].

3. Ijtimoiy-iqtisodiy metaforalar: **“**Bozor yuragi”, “Narxlar urushi”, “Moliyaviy muzlik” – iqtisodiy muammolar yoki jarayonlarni obrazli tarzda ifodalaydi. [Xalq so‘zi, 2-iyul, 2025].

4. Axloqiy-estetik metaforalar: “Ma’naviyat qalqoni”, “Ilm ziyosi”, “Tilning ko‘zgusi” – bu toifadagi metaforalar madaniyat, ma’naviyat va til masalalarini tasvirlaydi. Masalan, “Mazkur ishtirok O‘zbekiston teatr san’ati rivoji yo‘lida muhim qadam bo‘lib, mahalliy ijodkorlarning xalqaro miqyosdagi muvaffaqiyatini namoyon etadi”. [Xalq so’zi, 2-may, 2025].

1-jadval

Metaforik birliklarning tematik tasniflanishi[2]

Metafora	Soha	Lingvomadaniy mazmuni	Stilistik vazifa
“Temur izdoshlari”	Tarix/Yoshlar	Jasorat, vatanparvarlik, davomiylik	Obrazlilik, baholash
“Bozor yuragi”	Iqtisodiyot	Harakat, markaziy ahamiyat	Diqqat jalb qilish
“Ilm ziyosi”	Ma’naviyat/ Ta’lim	Yorituvchi kuch, intellektual nur	Emotsional ta’sir, obrazlilik
“Narxlar o‘yini”	Iqtisodiy muammolar	Beqarorlik, sun’iylik	Tanqidiy baho

Yuqoridagi jadvalda o‘zbek gazeta matnlarida qo‘llanilgan metaforalar mavzusi, maqsadi, lingvomadaniy asoslari va stilistik funksiyalari bo‘yicha tasniflangan. Jadval asosida olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, metaforalarning aksariyati ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekstga bog‘liq holda shakllanadi. Ayniqsa, jamiyat hayoti, milliy qadriyatlar, iqtisodiy muammolar yoki yangiliklarga oid materiallarda konseptual metaforalarga murojaat qilish hollari yuqori foizni tashkil etadi.

Misol uchun, “hayot yo‘li”, “kelajak sari qadam”, “siyosiy iqlim”, “taraqqiyot yo‘li” kabi metaforalar abstrakt tushunchalarni konkret, hayotiy obrazlar orqali ifodalashga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida nafaqat o‘quvchining tushunishini osonlashtiradi, balki mavzuni ta’sirchan va esda qolarli tarzda yoritadi.

Uslubiy jihatdan, bu metaforalar matnga ekspressivlik, emotsionallik va obrazlilik bag‘ishlaydi. Ayniqsa, aforizmlar va xalq iboralari asosida yaratilgan metaforalar gazeta tilida milliy ruh va madaniy xotira unsurlarini aks ettiradi[3].

Jadvalda berilgan tasnifga ko‘ra:

– Siyosiy metaforalar ko‘pincha davlat siyosatini tasvirlashda ishlatiladi;

[2] Ахмедова, Д.Д. Ўзбек тилида метафораларнинг лингвомаданий хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти, № 1, 2021. – Б. 95-104.
[3] Кўчаев А.Ш. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент: Фан, 2003. – 270 б.

– Madaniy-metaforik birliklar esa xalq urf-odatlari, tarixiy voqealar yoki diniy tushunchalarga tayangan holda beriladi;

– Emotsional-metaforalar esa ijtimoiy muammolarga o‘quvchining hissiy munosabatini uyg‘otishga qaratilgan bo‘ladi.

Ushbu tasnif shuni ko‘rsatadiki, metafora gazeta tilining nafaqat uslubiy, balki madaniy-ilmiy boyligini ifodalovchi vositadir. U muallifning individual uslubini belgilash bilan birga, o‘quvchi ongida ijtimoiy hodisalarning ko‘proq anglashilishini ta’minlaydi.

Metafora faqat til birliklari doirasidagina emas, balki u umumiy diskursiv struktura sifatida ham ko‘rib chiqilishi zarur. Gazeta diskursida metafora muallifning pozitsiyasini bildiruvchi, ijtimoiy hodisaga munosabatini ifodalovchi va muayyan mafkurani ilgari suruvchi vositadir. Masalan, siyosiy maqolalarda ishlatiladigan “qudrat markazi”, “davlat timsoli”, “tashqi bosim shamoli” kabi metaforalar orqali matnda aniq siyosiy nuqtayi nazar bildiriladi. Bu esa metaforaning ideologik yukini ham ochib beradi. Metafora shu bilan birga o‘quvchi bilan muloqotning ramziy darajasini ham shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek gazeta matnlarida metafora lingvomadaniy va stilistik jihatdan nihoyatda muhim vositadir. Ular til orqali o‘zbek xalqining madaniy xotirasi, milliy mentaliteti va ijtimoiy hayotga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Metaforalar orqali gazeta tili nafaqat informativ, balki obrazli, baholovchi va madaniy yuklamali shaklga kiradi. Shu bois, ularning ilmiy o‘rganilishi o‘zbek tilshunosligi va stilistikasi uchun muhim ilmiy vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мамажонов А.Н. Ўзбек матбуот тилида образлилик воситалари. – Тошкент: Университет нашриёти, 2015. – Б.13-14.
2. Ахмедова, Д.Д. Ўзбек тилида метафораларнинг лингвомаданий хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти, № 1, 2021. – Б. 95-104.
3. Кўчаев А.Ш. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент: Фан, 2003. – 270 б.
4. Metaphor: Problems and Perspectives. Sussex: The Harvester Press, 89–105
5. Renton N. E. Metaphorically speaking: a dictionary of 3,800 picturesque idiomatic expressions. – USA: Warner Books, 1992.
6. https://www.macmillandictionaryblog.com/whats-your-english-2011/metaphors
7. Conboy, Martin (2007) The Language of the News. Oxon: Routledge.